

İNGİLİS DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ YAZININ ŞİFAHİ NİTQ BACARIQLARININ İNKİŞAFINDA ROLU (V və VI siniflərdə)

Cəmiyyətin hazırkı inkişaf səviyyəsində insanların iqtisadiyyat, təhsil, mədəniyyət, biznes və incəsənət sahələri üzrə ünsiyyət yaratmaq tələbatları xeyli artmışdır. Belə bir vəziyyətdə bu və ya digər xarici dildə yazı bacarıqlarına yiyələnmədən ötürmək mümkün deyildir. Bu mənada ümumtəhsil məktəblərində xarici dil təliminin mühüm bir istiqamətini 11 yazı vərdişlərinin formalaşdırılması təşkil edir. Buna görə də şagirdlərə müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyaları vasitəsi ilə ünsiyyət qurmaq, həyatı tələbatlarla bağlı yazı bacarıqlarını mənimsətmək zəruri hesab olunur [1, s.10].

Xarici dilə yiyələnmək təkcə gündəlik ünsiyyət üçün deyil, həm də gələcək təhsil və iş həyatı üçün yazılı nitq bilik və bacarıqlarının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsini tələb edir. Şifahi nitq- yalnız dilin kiçik bir təbəqəsidir, dil zənginliyinin 70%-i isə peşəkar və bədii ədəbiyyata yol açan yazılı nitqdə gizlənir. Yazılı nitq bacarıqlarına yiyələnmə qeyri-rəsmi və ya işgüzar ünsiyyət zamanı, həyatın bütün sahələrində xarici dildə danışıq üçün dilin müxtəlif üslublarını istifadə etməyə kömək edir. Xarici dili öyrənməyə başlayanda şagirdlər müvafiq söz seçməkdə, zəruri qrammatik qaydaları istifadə etməkdə çətinlik çəkirlər və bu zaman onların köməyinə yazı gəlir. Yalnız yazılı tapşırıq yerinə yetirərkən hər hansı sözün yazılışını bir daha yoxlamaq, söz birləşmələrinin uyğunluğunu müəyyən etmək, sözdəki səsləri yazı ilə əlaqələndirmək üçün kifayət qədər vaxt olur.

Yazı şagirdlərin savadını aşkar etdiyi kimi, onların oxu və şifahi nitqini də inkişaf etdirir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bu mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələ hələ lazımi dərəcədə işlənməmişdir. Azərbaycan məktəbləri üçün yazı ilə əlaqədar O.İ.Musayev [4], Ş.Ə.Səfiquliyev [5] metodik vəsait işləyib hazırlamışlar. Lakin həmin vəsaitlər 40-50 il əvvəl yazıldığına görə müasir kurikulumun tələblərinə cavab vermir.

Kurikulum əsasən ikinci xarici dil fənni üzrə ümumi orta təhsil səviyyəsində şifahi nitqin inkişafı əsas tələb kimi götürülməklə şagirdləri ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılması, lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsi, ən zəruri qrammatik anlayışların və dil konstruksiyalarının mənimsənilməsi, dinləyib-anlama vərdişləri, oxu, yazı texnikası və yazılı nitqin inkişaf etdirilməsi təmin olunur [1, s.8].

V və VI siniflərdə ingilis dili dərslərində yazılı yaradıcı tapşırıq yerinə yetirən zaman şagirdlər ilk növbədə yazdıqlarını bir daha nəzərdən keçirməyi, təhlil etməyi, formalaşdırmağı və məntiqi ardıcılıqla ifadə etməyi öyrənirlər. Beləliklə şagirdlər üçün danışıq şərait yaranır. Buna misal olaraq deyə bilərəm ki, ingilis dili dərslərində şagirdlərə müzakirə etdiyimiz mövzu haqda bir-iki paraqraf yazmağı təklif edirəm, bu zaman onlar cavablarını düşünə bilir, öz fikirlərini müdafiə etmək üçün arqumentlər tapır və bununla da keçilən mövzunu daha yaxşı qavrayırlar. Nəticədə yazılı şəkildə ifadə etdikləri fikirlərinin şifahi müzakirəsi zamanı şagirdlərin əksəriyyəti düzgün cavab verməkdə çətinlik çəkmirlər.

Psixoloji tədqiqatların nəticəsi göstərir ki, daxili nitq yazıda, danışıq üçün olan daxili nitqdən fərqlənir. Yazı zamanı daxili nitq obrazlı səciyyə daşıyır. Danışıq üçün olan daxili nitq isə əşya xarakteri daşıyır. Yazılı nitq zamanı daxili danışıqda olan söz hərflər vasitəsilə ifadə olunur, sözün ümumi səciyyəsi dəyişmir, o, obrazlı qalır. Danışıq zamanı isə əşya səciyyəsi daşıyan söz daxili kod vasitəsilə nitq motorlu kod vasitəsilə şifahi nitqə keçir. Yazılı nitqin bir koddan başqasına keçməsi tempi şifahi nitqə nisbətən ləng gedir. Yazılı nitqin belə ləng tempdə olması həmin nitqə nəzarətin aparılmasını asanlaşdırır. Şifahi nitqin tempini kod vasitəsilə yoxlamaq çətin olur, o, ani halda əmələ gəlir və keçib gedir. Ona görə yazılı nitqin də tempini elə inkişaf etdirmək lazımdır ki, o, şifahi nitqdən çox geri qalmasın [6, s.117].

V və VI siniflərdə apardığımız müşahidələrə əsasən ingilis dili dərslərində yazılı nitqi şifahi nitqlə əlaqələndirən zaman aşağıdakı çalışma növlərindən istifadə etmək olar:

- oxunan mətnlə əlaqədar yazılı tapşırıqlar;
 - əyani vəsaitlərlə əlaqədar verilən yazılı tapşırıqlar;
 - müəyyən mövzu ilə əlaqədar verilən yazılı tapşırıqlar.
- a) V sinif ingilis dil dərslərində şagirdlərlə aşağıdakı mətni oxuduqdan sonra onlara yazılı tapşırıqlar təqdim etmək olar.

The children were playing at home. Biff saw a magic key. It began to shine. "The magic is working," said Biff. The magic took them to a castle. They saw a man in the garden. "I'm a prince. I must get in the castle. There is a princess in there," said the man. "We can help you to find the princess," said Wilma. At last, they got to the castle. The prince pushed the door open. They went inside the castle. Everyone was fast asleep. They found the princess. She was fast asleep too. Wilma gave the princess the magic water. The princess woke up. Everyone was happy. The magic key began to shine. "It's time to go home," said Biff. The children liked their magic adventure [8].

VI sinif şagirdlərinə isə aşağıdakı mətn təqdim oluna bilər.

Long ago, in India, there was a young man named Manu. One day, Manu was wading in a stream. A tiny fish swam into his hands. The fish sparkled with a silvery light. "Help! The big fish want to eat me," it said. "Poor little thing" said Manu. He cupped his hands and carried the fish home. He put the fish into a jar of water and fed it with crumbs.

⁹² adila.aliyeva@mtk.edu.az

DİL VƏ ƏDƏBİYYAT

It grew and grew until it was too big for the jar. So Manu took the fish to the well and fed it with bread. It grew and grew until it was too big for the well. So Manu carried the fish to the river. He didn't feed it, but it still grew and grew and grew. Manu couldn't believe his eyes. Now the fish was enormous. "Please take me to the sea," begged the fish. "He'll weigh a ton," he thought. But amazingly, the fish was as light as air. Manu walked to the seashore and threw the fish into the sea. "Thank you. Now it's my turn to help you. There is going to be a great flood. You must build a boat to save all living things." said the fish. So Manu built a huge boat and filled it with plants and animals. Soon, dark clouds filled the sky. Then, the rain came. It rained and rained, until water covered the land. Only Manu's boat floated above the waves. "We must find shelter or we'll sink!" said Manu. He peered into the dark and saw a silvery light. It was the talking fish. The fish pulled the boat through the storm. So the fish saved their lives [7].

Bu mətnləri oxuduqdan sonra şagirdlərə aşağıda göstərilən yazılı tapşırıqları təqdim etməklə onların şifahi nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək mümkündür.

1. Write a letter as a character in your story to another character in your story.
-Hekayədəki bir qəhrəman adından digər qəhrəmana məktub yazın.
2. Write a letter from yourself to a character in your story.
-Hekayənin qəhrəmanına öz adınızdan məktub yazın.
3. Write a letter to the author of the story- you could say what you like or dislike about the story.
- Hekayənin müəllifinə məktub yazaraq nəyi bəyəndiyinizi, nəyi isə xoşlamadığınızı bildirin.
4. Rewrite an event from the story as if you are a newspaper reporter and you are writing a newspaper article.
-Zənn edin ki, qəzet müxbirisiniz və mətndəki müəyyən hadisəni dəyişərək qəzet məqaləsi şəklində təqdim edin.
5. Imagine you could interview a character in your story: What would you ask them? What would their replies be?
Write your interview with your character. Set it out so you use 2 different colours for your questions and your character's answers.
- Hekayədəki hər hansı bir qəhrəman müsahibə edə biləcəyinizi düşünün. Siz ondan nə soruşdunuz? Sizcə onların cavabı nə olardı? Hekayədəki qəhrəmanla olan müsahibənizi dəftərinizə yazın. Qəhrəmana verdiyiniz sualı və onun cavabını fərqli rəngli qələmlərlə qeyd edin.
6. Write the diary entry for a character in your story after something interesting has happened.
-Maraqlı bir hadisə baş verdikdən sonra hekayədəki qəhrəman üçün gündəlik yazın.
7. Change the story by changing the actions of one of the characters.
- Qəhrəmanlardan birinin hərəkətlərini dəyişdirərək hekayəni fərqli şəkildə təqdim edin.
8. Change the story into a very simple version and illustrate it too.
-Hekayəni dəyişərək sadələşdirin və onun rəsmini çəkin.

Danışmaq üçün verilən yazılı tapşırıqlar şifahi nitqin inkişafı üçün çox əlverişlidir. Müəllim şagirdlərə mövzunun və ya mətnin planını tərtib etməyi tapşırıqda da uşaqlar onu yaxşı danışıqlar. Plan cütlərlə və ya qrup şəklində tərtib oluna bilər. Şagirdlər əvvəlcə mətni oxuyur və ya ona diskdə qulaq asırlar. Daha sonra onlar özlərinə aydın olan məsələləri cütlərlə və ya qrup şəklində müzakirə edərək qeyd edirlər. Planın bu şəkildə tərtib edilməsi şifahi nitqi asanlaşdırır. Bu zaman şagirdlər hamısı düşünür, bütün təfərrüatları yada salmağa, müqayisə etməyə çalışır, yazacaqları məsələləri daxili nitqlərində təhlil edərək planlaşdırırlar.

b) Əyani vasitələrlə verilən yazılı tapşırıqlar V və VI sinif şagirdlərinin marağına səbəb ola bilər. Bu zaman şagirdlərə hər hansı bir əşya və ya onun şəkli təqdim olunur. 10 dəqiqə ərzində şagird həmin əşya haqqında bildiklərini yazılı şəkildə bildirməlidir. Şagirdlərin bu tapşırığı yerinə yetirən zaman çətinlik çəkməmələri üçün müəllimin əvvəlcə özünün bu tapşırığı izah etməsi məqsədəuyğundur. Məsələn, müəllim şagirdlərə şəkil və ya proyektor vasitəsilə günəş göstərərək onu aşağıdakı şəkildə izah edir:

What and where:

- star in the Solar system
- billions of years
- speed of light

Positive effects:

- vitamin D
- fruit and vegetables
- summer holidays

In sunny weather:

- people walk
- people go swimming
- have picnic

Negative effects:

- get sunburnt
- feel dizzy
- dehydrated skin

Daha sonra şagirdlərə digər əşya və ya şəkillər göstərərək onlara uyğun bildiklərini yazmaq təklif olunur. Bu tapşırığı 10 dəqiqə ərzində yazılı şəkildə yerinə yetirdikdən sonra şagirdlər asanlıqla günəş haqqında şifahi təqdimat edə bilirlər.

c) Müəllim V və VI siniflərdə yazmaq üçün müəyyən mövzu seçərkən onun şagirdlərin yaşına və maraqlarına uyğun olduğunu nəzərə almalıdır. Eyni zamanda müəllim rəngarəng mətnlər seçməlidir ki, onlar şagirdlərdə maraq oyatsın. Bu mətnlər aşağıdakı mövzularda olduqda şagirdlər onu daha həvəslə yazır və danışıqlar. V sinif şagirdləri: "My

books are my friends”, “My favourite story hero”, “Letter to my friend”, “The season I like”, “My hobby”, “My likes and dislikes”, “What’s your favourite music?”, “What is the perfect pet?” və s., VI sinif şagirdləri isə “What summer activities are useful?”, “Holidays in my country”, “TV in our life”, “My favourite singer”, “Fast food or healthy food?”, “What is your favourite family tradition?”, “What is your favourite day of the week?” mövzularda olan mətnlər haqqında məmnuniyyətlə düşünür və yazırlar. Daha sonar onlar keçdikləri dil materialları əsasında belə mövzulara dair şifahi danışmaqda çətinlik çəkmirlər.

Bütün deyilənləri ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki:

- Şifahi nitq ilə yazılı nitq üzvi surətdə bağlıdır. Bu vərdislər biri digərini tamamlayır. Nitqin hər iki növü kommunikativ rol oynayır. Bu isə daxili nitqin qanunauyğunluğundan irəli gəlir.
- Şifahi nitq yazılı nitqlə vəhdətdə tədris olunmalıdır. Bunun üçün isə yazının tədrisində psixoloji məqamlar ciddi gözlənilməlidir.
- V və VI sinif şagirdlərinin yazı vasitəsilə şifahi nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün autentik çalışmalar tərtib olunmalı, Azərbaycan məktəbləri üçün nəşr olunan ingilis dili dərslikləri lazımi qaydada işlənməlidir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün xarici dil fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (I-XI siniflər). Bakı – 2013, 106s.
2. Əliyeva N., Hüseynova G., Əliyeva R. English 5. Student’s Book. Bakı: Şərq-Qərb, 2016, 159 səh.
3. Hüseynova F., Bağrova N. English 6. Student’s Book. Bakı: Təhsil, 2016, 159 səh.
4. Musayev O.İ. İngilis dilində imla və ifadələr məcmuəsi. Bakı: Maarif, 1967
5. Səfiquliyev. Ş.Ə., Xarici dildə şifahi nitqin inkişafında yazının rolu. Bakı- 1970, 105 s.
6. Жинкин Н.И. Развитие письменной речи учащихся III-VII классов// Изв. АПН РСФСР. -М., 1956. Вып. 78. -215 с.
7. Dickins R. The fish that talked. Usborne Publishing Ltd, 2008, 48 p.
8. Hunt R. Sleeping Beauty. Leo Paper Products Ltd, 2004, 24 p.

Açar sözlər: şifahi nitq, yaradıcı tapşırıq, kurikulum, kommunikativ bacarıqlar, daxili nitq, yazı vərdisləri, əyani vəsaitlər

Key words: oral speech, creative task, curriculum, communication skills, inner speech, writing habits, visual aids

Ключевые слова: устная речь, творческое задание, учебный план, коммуникативные навыки, внутренняя речь, письменные привычки, наглядные пособия

Annotasiya

Məqalədə V və VI siniflərdə ingilis dili dərslərində yazı vasitəsilə şifahi nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsindən bəhs edilir. Müəllif Azərbaycan məktəbləri üçün yazılı nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədar kifayət qədər metodik vəsaitlərin olmamasını, həmin vəsaitlərin yazı tədrisinin inkişafı və onun şifahi nitqə təsiri məsələsi üçün çox az olmasını, müasir kurikulumun tələblərinə cavab vermədiyini bildirir. V və VI siniflərdə ingilis dili dərslərində yazı vasitəsilə şifahi nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün a) oxunan mətnlə əlaqədar yazılı tapşırıqlar; b) əyani vasitələrlə əlaqədar verilən yazılı tapşırıqlar; c) müəyyən mövzu ilə əlaqədar verilən yazılı tapşırıqlar təklif edilir. Sonda müəllif belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, V və VI siniflərdə ingilis dili dərslərində şifahi nitq yazılı nitqlə vəhdətdə tədris olunmalı, yazı vasitəsilə şifahi nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün autentik tapşırıqlar tərtib olunmalıdır.

Summary

The role of writing in the development of speaking skills in English classes

(V-VI classes)

The article focuses on the development of speaking skills through writing in English V and VI classes. The author notes that there are insufficient methodological resources for the development of writing skills in Azerbaijani schools and these materials do not meet the requirements of the modern curricula. Written assignments related to reading texts, written assignments related to visual aids and written assignments related to specific topics are proposed to improve speaking skills through writing in English V and VI classes. As a result, the author comes to the conclusion that in English V-VI classes it is much more efficient to develop speaking and writing skills at the same time and thus there is a need to develop authentic tasks to improve speaking skills through writing.

Резюме

Роль письма в развитии навыков устной речи на уроках английского языка

(V-VI классы)

Статья посвящена развитию навыков устной речи посредством письма на уроках английского языка в V-VI классах. Автор отмечает, что методических ресурсов для развития навыков письма в азербайджанских школах недостаточно, и что имеющиеся материалы не соответствуют требованиям современных учебных программ. Письменные задания, связанные с чтением текстов, письменные задания связанные с наглядными пособиями и письменные задания связанные с конкретными темами предлагаются для улучшения устных речевых навыков посредством письма на уроках английского языка в V-VI классах. В итоге, автор приходит к выводу, что в V-VI классах гораздо эффективнее развивать навыки устной и письменной речи одновременно и таким образом есть необходимость разработать аутентичные задания для улучшения навыков устной речи посредством письма.

Rəyçi: prof. İsmaylova Dilarə